

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE SOSYAL ALANDA YAPILAN BAZI
DEVRİMLERİN RİZE’DEKİ YANSIMALARI (1923-1950)***

Okt. Dr. Sinan BAŞARAN**

ÖZET

Cumhuriyet döneminin ilk yılları, ağırlıklı olarak batılı tarzda yapılan devrimlerle geçmiştir. İktidar partisi CHP’nin gerçekleştirdiği bu devrimlerin bazıları, toplumun önemli bir kesimi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Özellikle Şapka İnkılabı sonrasında yurdun bazı bölgelerinde ciddi olaylar yaşanmıştır. Bu çalışmada Medreselerin kapatılması, Şapka İnkılabı, peçe, çarşaf ve kafeslerin yasaklanması ile ezanın Türkçe okutulması düzenlemelerinin Rize’de uygulanışına ve sonrasında yaşananlara değinilmiştir. Ayrıca tüm bu gelişmelerin, Rizeliler nazarında İktidar Partisi’nin popülaritesine olan etkileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda sosyal ve kültürel anlamda yapılan bu devrimlerin Rize’de genel olarak iyi karşılanmadığı görülmüştür. Özellikle şapka giyme zorunluluğu Rize’de de ciddi bir tepkiye neden olmuştur. Kadınların peçe takma ve çarşaf giymelerinin yasaklanması, halkın genel yapısının muhafazakâr olduğu Rize’de, sadece kadınların değil örtünmeyi bir çeşit namus meseli haline getiren erkeklerin de tepkisine yol açmıştır. Keza medreselerin kapatılması da aynı şekilde büyük tepki çekmiştir. Bu nedenle halk neredeyse her köyde, medrese faaliyetlerini gizlice yürütmüştür. Yine bakıldığında ezanın Türkçe okunmaya başlaması; ibadet için halkın, cami yerine evlerine yönelmelerine sebep olmuştur. Tüm bunlar CHP’yi kimi Rizelilerin gözünde din karşıtlığıyla özdeşleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rize, Devrim, CHP, Şapka, Medrese, Ezan.

**THE REFLECTION OF SOCIAL REVOLUTIONS IN THE REPUBLICAN PERIOD ON
RIZE (1923-1950)**

ABSTRACT

Western-style revolutions were mainly experienced in the first years of the Republican era. An important part of the society reacted against some of these revolutions which the ruling party CHP realized. Hat revolution especially led to serious incidents in some regions of the country. In the present study, the closure of madrasas, hat revolution, prohibition of niqabs, burqas and window lattices and recitation of Azan in Turkish and the incidents experienced after these revolutions in Rize are discussed. Besides, the effects of these developments on the popularity of the ruling party for people of Rize have been revealed. At the end of the study, it is seen that these social and cultural revolutions were mostly disapproved of in Rize. The obligation to wear a hat especially caused eyebrows to raise. The prohibition on wearing niqabs and burqas received an unfavorable reaction from not only women but also men who regarded covering as an affair of honor in Rize whose population mostly consisted of conservative people. Likewise, the closure of madrasas received a great deal of reaction. For this reason, people secretly conducted madrasa activities in almost every village. In addition, recitation of Azan in Turkish led people to prefer their home to mosques as a place of worship. All the above-mentioned developments caused some people in Rize to identify CHP as an anti-religious party.

Keywords: Rize, Revolution, CHP, Hat, Madrasa, Azan.

---

* Bu Makale yazarın “Rize Siyasi Tarihi 1923-1950” (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2017) adlı doktora tezinden üretilmiş ve 20-21 Mayıs 2017 tarihleri arasında Saraybosna’da düzenlenen ASEAD 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID ID : 0000-0000-5465-0859.
sinan.basaran@erdogan.edu.tr,

GİRİŞ

Cumhuriyetin ilk yıllarında Halk Partisi pek çok alanda köklü yeniliklere gitmiştir. Özellikle sosyal ve dinsel alanda yapılan bazı düzenlemeler tepkilere neden olmuş ve uzun yıllar sürecek bir dizi tartışmaların da önünü açmıştır. 1925 yılında yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim ve öğretim kurumlarının birleştirilmesi bunlardan birisidir. Bu uygulama medreselerin kapatılmasına neden olmuştur. Yine aynı yıl yürürlüğe giren Şapka İnkılabı ve 1930'larda kılık-kıyafete dair yapılan bazı uygulamalar da Cumhuriyet döneminin en çok tepki çeken devrimleridir. Özellikle Şapka İnkılabı yurdun bazı bölgelerinde büyük olayların yaşanmasına neden olmuştur. 1932'de ezanın Türkçe okunmaya başlaması muhafazakâr kesimin devletine olan küskünlüğünü iyiden iyiye arttırmıştır.

Çalışma, devrimlerin Rize'deki yansımalarını konu almaktadır. Vilayet, dinsel ve kültürel anlamda Anadolu coğrafyasının bir parçasıdır. Dolayısıyla Rize'ye dair burada anlatılanlar, aslında Anadolu'da neler yaşandığının anlatımıdır.

Araştırmada yerel gazete ve arşiv belgelerinden faydalanılmıştır. Hatırat ve ikincil kaynaklardan da yararlanılan çalışma; dönemin şahitleriyle yapılan röportajlarla desteklenmiştir.

1. MEDRESE OLAYI

1.1. Mustafa Kemal Paşa'ya İletilen Talep

Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar varlığını devam ettiren medreseler, Rize'de yaygın bir şekilde bulunuyordu. İl genelinde sayıları 30'u bulan bu medreselerin bir kısmı 1914'teki seferberlik ilanı ile 1916'daki Rus işgali sonrasında faaliyetlerine son vermişti. Geri kalan kısmı da 3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla kapatıldı. 1924 yılı sonrasında kapatılan bu medreselerin bazıları ilkokula çevrildi.¹

Medreselerin kapatılma kararından halkın bir kesimi ve bu kurumlarda ders veren hocalar pek hoşnut olmamıştı. Dolayısıyla medreselerin tekrar açılmasını istiyorlardı. Bu konuda, Mustafa Kemal Paşa'nın Rize ziyareti sırasında 18 Eylül 1924'te şöyle bir olay yaşandı.²

Gazi, Rize ziyareti sırasında hükümet binasında bulunduğu esnada Valilik katından adliye katına inerken, Rize Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi³ ile Pazar müftüsü, yanına giderek kendisine medreselerin açılma talebini içeren bir dilekçe verdiler.⁴ Gazi bu talebe kızdı ve sert tepki gösterdi: “Tevhid-i Tedrisat mı istiyorsunuz [istemiyor musunuz]? Bu millet mektep yapmayacak mı? Şimdiye kadar geri kalmamızda en büyük âmilin ne olduğunu bilmiyor musunuz? Hayır, medreseler açılmayacak.” sözleri üzerine halk tarafından şiddetle alkışlandı. Gazi devamında: “İaşenizi mi düşünüyorsunuz? Müsterih olun, ibadetinizle uğraşın. Bırakın bu milleti. Yoksa bu kararı veren Mecliste sizden büyük âlimler mi yok? Millet bildiği gibi yapacak” dedikten sonra tekrar şiddetle alkışlandı.

¹ Orhan Naci Ak, *Rize Medreseleri ve Medrese Alimleri*, No:2 Rize Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 1994, s.1-12. Rize'de bulunan medreseler ve müderrisleri ile ilgili bk. Ak, 1994.

² Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. İsmail Kara, *İlk Rize Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi, Rize Hadisesi Hac Hatıraları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004.

³ Mehmet Hulusi Efendi'nin hayatıyla ilgili bk. Kara, 2004.

⁴ *İstikbal*, 24 Eylül 1340, s. 1.

Yaşananlara çok sinirlenen Mustafa Kemal Paşa, teftiş için yöneldiği adliyeye girmeden hükümet binasından çıktı ve Hamidiye Gemisi'ne binerek Rize'den ayrıldı.⁵ Olayın ardından Rize Müftüsü istifa ettirildi.⁶

1.2. Medreselerin Kapatılması Sonrasında Rize

Medreselerin kapatılması; bu kurumların, faaliyetlerini yurt çapında gizli olarak yürütmelerine neden oldu. Bunun üzerine Hükümet, 4 Ocak 1932'de yayımladığı bir talimatnameyle Arap harfleriyle eğitim yapmak için gizli veya aleni dersane açanların ve bu dersanelerde eğitimde bulunanların, TCK'nin 526. maddesi gereğince üç aya kadar hapis veya 10 liradan 200 liraya kadar para cezası ile cezalandırılmasına karar verdi.⁷ Anlaşılacağı üzere bu kararlar Kuran'ın topluca öğretilmesi yasaklanıyordu.

Tüm bu yasaklamalara rağmen Rize'de Kuran ve medrese eğitimi gizli bir şekilde devam etti. Her köyde en az bir tane kurs bulunuyordu.⁸ Kursta ders yapılırken yakalanmamak için de dışarıya gözcüler bırakıyorlardı. Eğer jandarma ya da bir görevli gelecek olursa hemen Kuran ve elifbalar kaldırılıp çocuklar evlerine gönderiliyordu. Kuran dersi alan öğrenciler evlerine giderken ders kitaplarını gizleyerek götürüyorlardı.⁹ Dönemin tanıklarından Halit Çolak, gördüğü bir olayı şöyle anlatmaktadır:

Medresede eğitim, yasak olduğundan dolayı gizlice verildi. Varda'da [Güneyce] Hayrullah Hoca'nın bulunduğu bir medrese görmüştüm. Karşı tepelerde dört bir yanda öğrenciler nöbet tutardı. Jandarma geldiğinde haber verirlerdi. Kendi aralarında bir takım özel işaretlerle haberleşirlerdi.¹⁰

1930'lu yılların başında böyle bir kurstan ders alan Hızır Erdoğan şöyle bir anısını anlatır:

Kuran kursları kapalı olduğu için hocalar bizi gizli gizli okuturdu. Jandarma ya da tahsildar geldiğinde haber vermek için her gün velilerden birisi nöbet tutardı. Eğer bir görevli gelecek olursa öğrenciler hemen dağılırdı.¹¹

Bir gün kurstan çıktım eve giderken yukarıdan güzel giyimli olduğunu hissettiğim bir adam gördüm. Tahsildar memuru olabilir korkusuyla koynumda olan hocanın yazıp verdiği Arap alfabeli ders notumu hemen çıkarıp yırtıp attım.¹²

⁵ *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1924, s. 1; Kara, 2004, s.15-16; *İstikbal*, 1 Ekim 1340, s. 1. Olaya dair farklı yorumlar ve haberler için bk. *İstikbal*, 24 Eylül 1340, s. 1; "Rize'de İstida Meselesi", *Sebilürreşad*, 24, (618), (1340), s. 315.

⁶ *İstikbal*, 1 Ekim 1340, s. 1; Kara, 2004, s.18.

⁷ Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, No:1, EGM Polis Akademisi Türk Polis Tarihi Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2008, s.937; Kadir Çandarlıoğlu, "Kuran ve Ezanın Yasaklanması", (2012), <http://belgelerlegercektarih.com/2012/04/29/kemal-ataturkun-eseri-kuran-ve-ezanin-yasaklanmasi/>, (27.08.2016).

⁸ Ali Topuz, *Ali Topuz Anlatıyor-1 Değişimi Yaşamaz (1932 1972)*, (Haz: Hikmet Bilâ), Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.31.

⁹ İsmail Kara, *Kutuz Hoca'nın Hatıraları, Cumhuriyet Devrinde Bir Köy Hocası*, 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s.36; Halit Çolak, *kişisel görüşme* (1928 doğumlu), 20 Mart 2014; Hızır Erdoğan, *kişisel görüşme* (1921 doğumlu), 25 Kasım 2015.

¹⁰ Çolak, 2014.

¹¹ Erdoğan, 2015. Benzer bir anlatım için bk. Kara, 2000, s. 175.

¹² Erdoğan, 2015.

Kurslar, her ne kadar tedbir alsalar da bazen jandarma ve zabıta tarafından basılırlardı. Böyle zamanlarda jandarmalar hocalara türlü hakaretler eder, bazen de alıp götürürlerdi.¹³ 1933 yılı Ocak ayında çocukları Arap harfleriyle okuttuğu anlaşılan Çarşı Mahallesi'nden Eskici Osman Bey'in eşi Mürüvvet Hanım ile Yeniköy Mahallesi'nden Kukut Ali Efendi'nin eşi Zekiye Hanım zabıta tarafından suçüstü yakalanmış ve ele geçirilen Arap harfli kitaplarla birlikte Adliyeye sevk edilmişlerdi.¹⁴

Devletin yasaklamasına ve tedbirler almasına rağmen Rize'de hiçbir zaman bu eğitimlerin önü kesilemediği gibi CHP'ye yönelik din düşmanı algısı iyice artmıştır.¹⁵

ŞAPKA OLAYI

2.1. Olayın Gelişimi ve Sonucu

Rize'de patlak veren şapka hadisesinin, şehrin siyasi hayatında önemli bir yeri vardır. Zira Merkezin dayattığı değerler sistemine verilen en büyük tepki şapka giyilmesine dair çıkan kanunun ardından yaşanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın, 24 Ağustos 1925'te Kastamonu ve İnebolu yöresine yaptığı ziyaret sırasında halka tanıttığı şapka¹⁶, 25 Kasım 1925'te 671 No.lu Şapka İktisâsî Kanunu adıyla Mecliste kabul edilmiş ve 28 Kasım 1925 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak aynı gün yürürlüğe girmişti.¹⁷

Kanun yürürlüğe girdikten sonra yurdun çeşitli yerlerinde protestolara neden oldu. Kayseri'de, Maraş'ta ve Giresun'da olaylar çıktı. Erzurum'da çıkan ayaklanma sonrasında bu ilde bir ay süreli sıkıyönetim ilân edildi.¹⁸ Benzer bir olay da Rize'de meydana geldi. 25 Kasım 1925 günü Rize'nin Güneysu bölgesinde Ulucami İmamı Şaban Hoca ile Muhtar Yakup Ağa ve arkadaşları çevre köyleri Ulucami önünde toplanmaya davet etti.¹⁹

¹³ Kara, 2000, s. 41.

¹⁴ Rize, 12 Kânûn-ı Sâni 1933, s. 4.

¹⁵ Dönemin görgü tanıklarıyla yapılan röportajlarda onlara sorulan; “O dönemler için CHP deyince aklınıza ne gelir?” sorusuna genelde verilen cevap; “din düşmanı ve yokluk” oldu.

¹⁶ Mustafa Kemal'in bu ziyaretiyle ilgili bk. Mustafa Selim İmce, *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1959.

¹⁷ 25.11.1925 tarih ve 671 Sayılı Şapka İktisâsî Kanunu, *Resmi Gazete*, 28 Teşrin-i Sâni 1341, s. 1; Alyot, 2008, s. 935. Kanun yürürlüğe girdiğinde, uymayanlara yönelik herhangi bir cezai yaptırım yoktu. 2004 yılında 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 222. maddesiyle Şapka Kanunu'na muhalefet edenlere iki aydan altı aya kadar hapis cezası getirildi. Bk. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, Resmi Gazete, 12 Ekim 2004, s. 1. TCK'nin bu maddesi, 13 Mart 2014 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır. Bk. 02.03.2014 tarih ve 6529 Sayılı Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, *Resmi Gazete*, 13 Mart 2014, s. 4.

¹⁸ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, c.1-2, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1988, s.406-407.

¹⁹ Eski bakanlarımızdan Ali Topuz, olaya dair babasından ve babaannesinden şu aktarımı yapar: “Bizim semt camisinin imamı Hüseyin Efendi, köyümüzün (İsrahiye köyü) imamı Hacı Hasan Efendi'den ya da Potomya'daki (Güneysu) Ulucami imamı Hafız Şaban Koliva Hoca'dan almış olduğu talimatla, bir gün babamı ve bir iki öğrencisini çağırıyor. Bunların eline birer ikişer mektup yazıp veriyor. Bu mektupları alın, bizim filan yerlere götürün diyor. Verdiği adresler, civardaki camilerin imamları ya da köylerin hatırı sayılır ve çevresi olan güçlü kişileri. Babam eve geliyor. Babaanneme durumu anlatıyor. Hüseyin Efendi, babama iki mektup vermiş ve bu mektuplardan biri de bizim evden yaya olarak en az bir buçuk saat uzaklıktaki bir köyde oturan dedem Mustafa Kandemir'e gidecek. Babam bu mektubu teslim etmesi için babaanneme veriyor. Babaannem de açıp mektubu okuyor. Mektupta özetle şöyle deniliyor: (Filan günde Potomya'daki Ulucami'de Cuma namazından sonra toplantı yapacağız. Bize şapka giydirmek istiyorlar. Bu, gâvurluktur. Şapkeyi giymeyeceğimizi ilan edeceğiz. Çevrede ne

Toplanmaya gelenlerin bir kısmı Şapka Kanunu'nun sadece protesto edileceği zannıyla bir kısmı ise daha öte bir olayı beklercesine silahlarıyla geldi.²⁰ Burada, Şapka Kanunu'nun verdiği rahatsızlık dile getirilerek halk hükümet aleyhinde kışkırtıldı. Gale yana gelenler, eşkıyaların da verdiği destekle Güneysu karakolunu bastı. Altı jandarma esir alındı²¹ ve bir jandarma vuruldu.²² Jandarma onbaşı da asılmak istendi.²³ Şaban Hoca, şeriatın korunması için Rize'nin basılıp yağmalanmasını, hapishanenin boşaltılmasını, hükümet konağının ele geçirilmesini teklif etti ve her kim bu teşebbüsten kaçarsa onu öldüreceğini söyledi. Muhtar Yakup'un akrabası Peçeli Mehmet de halka şu sözlerle hitap etti:

*Ey ahali. Ankara ihtilâl içindedir. Mustafa Kemal Paşa üç yerinden yaralı olarak doktorlar elindedir. İsmet Paşa ortadan kaldırılmıştır. Dindar paşalarımız hükümeti ellerine aldılar, şeriatı kurtarıyorlar. Korkacak bir şey kalmamıştır. Erzurum yapacağın yaptı. Biz de iştirak edelim.*²⁴

Ardından Yenipazar köyünden Muharrem Hoca'nın şapka aleyhinde verdiği fetva benzeri yazısı orada bulunan hocalar tarafından okundu. Konuşmalar neticesinde yüz elli kadar silahlı kişi Rize üzerine harekete yeltendiyse de sonucun nereye varacağını anlayan Islahiye köylüleri ve onlara katılan diğer bazı köylüler, jandarmadan aldıkları silahları da geri vererek evlerine geri döndüler.²⁵

Olayın haberini alan Rize'deki askeri birlik ise bir müfreze askerle geliş güzergâhı üzerindeki kemer köprü önünde, yanlarında getirdikleri toplarla mevzilenmişlerdi.²⁶ Güneysu'da olaylar başladığında Rize'de de kıpırdanmalar oldu. Vali Hurşit Bey'in Ankara'ya yaptığı; "Rize ayaklanmıştır. Acilen tedbir!" uyarısı üzerine Hamidiye Kruvazörü Rize'ye geldi. Hamidiye'nin burada halkı sindirmek için kurusıkı mermi attığı söylenir.²⁷

---

kadar eli silah tutan adam varsa onları da silahlarıyla birlikte getirin. Namaz öncesi Potomya'da buluşalım". Olaya dair diğer aktarımlar için bk. Topuz, 2011, s.31-37.

²⁰ Bazı kaynaklarda halkın sadece olayı protesto etmek için toplantıya iştirak ettiği yazılıdır. Ancak silahlı gelenlerin olması, bunların sadece protesto niyetinde olmadığını bir göstergesidir. Bk. *Hâkimiyeti Milliye*, 16 Kânûn-ı Evvel 1925, s. 1-2; Topuz, 2011, s. 31-32.

²¹ Topuz, 2011, s. 32.

²² Kaynakta, vurulan jandarmanın ölüp ölmediği belirtilmemektedir. Bk. Fatih Sultan Kar, **Rize'nin Yüzü**, Rize Dernekler Federasyonu, İstanbul, 2014, s.371.

²³ Bu bilgiyi aktaran Ali Topuz, jandarma onbaşısının asılma girişimine dedesinin ve kimi vatandaşların izin vermediğini aktarır. Topuz, 2011, s. 32.

²⁴ *Hâkimiyeti Milliye*, 16 Kânûn-ı Evvel 1925, s. 1-2; Aybars, 1988, s.406, 411.

²⁵ *Hâkimiyeti Milliye*, 16 Kânûn-ı Evvel 1925, s. 1.

²⁶ Orhan Naci Ak, *Rize Tarihi*, No: 8, Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Rize, 2000, s.210.

²⁷ Kimileri bu mermilerin gerçek olduğunu ve yerleşim yeri olmayan dağlık bir alana bomba atıldığını söyler. Ancak eldeki resmi kayıtlarda ve gazetelerde kurusıkı ya da gerçek mermi atıldığına dair herhangi bir bilgi yoktur. Gerçek mermi kullanıldığına dair (ulaşabildiğimiz) eldeki bilgilerden biri görgü tanıklarından aktarım yapanların ifadeleri ve olayın akabinde Rizelilerin söylediği rivayet edilen şu meşhur sözlerdir: "Atma Hamidiye atma, şapka da giyeceğüz, vergi de vereceğüz." Ancak bu sözler merminin gerçek mi kurusıkı mı olduğunu da tam olarak teyit etmemektedir. Bu konudaki bir diğer bilgi ise Gavin D. Brockett'un 1998 yılında yayımlanan bir makalesinde İngiliz Konsolosluğuna dayandırdığı bir belgedir. Belgeye göre, Rize'ye gelen Hamidiye gerçek mermi kullanmıştır. Bu bilgiler başka kaynaklardan teyit edilemediği için yazıda kurusıkı mermi ifadesi kullanılmıştır. Bk. Gavin D. Brockett, "Collective Action and the Turkish Revolution: Towards a Framework for the Social History of the Atatürk Era, 1923-38", *Middle Eastern Studies*, 34, (4), (1998), <http://www.jstor.org/stable/4283969> (7 Nisan 2014).

Durumun ciddiyetini gören isyancıların pek çoğu, sözü geçen kişilerin de araya girmesi ve “Az bir ceza ile kurtulursunuz.” tavsiyeleri üzerine teslim oldular.²⁸ Başkaldırıya destek veren ve başarısızlık sonrası tekrar dağlara çekilen eşkıyaların kimi de takip sonucunda yakalandı.²⁹ 10 gün süren bu olay sonrasında 143 kişi tutuklandı.³⁰

10 Aralık 1925 günü İstiklâl Mahkemesi üyeleri Rize’ye geldi. Aralarında Rize milletvekili Ali Rıza Zırh’ın da bulunduğu heyet, hemen yargılamalara başladı. Yargılamalar sırasında Rize Adliye Mahkemesi Başkâtibi Rizeli Hafız Osman Zeki (Karadeniz) ile biraderi Avukat Hulusi (Karadeniz) Bey ve Rize imamlarından Hafız Kamil’in fesadı çıkararak ilk kişiler olduğu, İskilipli Atıf Hoca’nın *Frenk Mukallitliği* ve *Şapka* adlı eserinin kışkırtmada etkili olduğu³¹ ve bu ayaklanmada İstanbul’daki gizli bir örgütün³² büyük rolü bulunduğu tespiti yapıldı.

14 Aralık günü, 143 kişinin yargılaması bitirildi. Buna göre, isyana kumanda ettiği belirlenen Şaban Hoca, silahlı asilerin kumandanı Yakup Çavuş, jandarma karakolunu basanlardan Bekçi Kadir Ağa, asilerin elebaşlarından Hasan Ağa, Peçelioğullarından Muhammet, Kanburoğlu Mahmut ve bunlarla birlikte isyanda rol alan Tarakçıoğlu Sabit ve Peçelioğlu Aslan Çavuş olmak üzere 8 kişi idama mahkûm edildi.³³ Geri kalanlardan 14’ü on beşer, 22’si³⁴ onar ve 19’u beşer yıl hapis cezasına çarptırıldı. 80 kişi beraat etti. İdam cezaları aynı gün saat 12.00’de infaz edildi.³⁵

2.2. Olaydan Sonraki Durum

İnfaz edilenlerin cenazeleri şehir merkezindeki sahile defnedildi.³⁶ Aileler, yakınlarının naaşlarını alıp kendi köylerine defnetmek istediye de günlerce buna muvaffak olamadılar. Takriben üç buçuk ay kadar sonra bir Ramazan gecesi aileler, yakınlarının cenazelerini buldukları yerden alıp kendi köylerine defnettiler.³⁷

²⁸ Ak, 2000, s.210.

²⁹ Topuz, 2011, s.33.

³⁰ Hâkimiyeti Milliye bu sayıyı 137, Cumhuriyet gazetesi 82, Ergün Aybars ise kitabında 143 olarak belirtmektedir. Cumhuriyet gazetesinin verdiği rakam mahkeme başlamadan önceki rakamdır. Mahkeme sırasında verilen ifadeler ışığında sayının artmış olabileceği düşüncesiyle en yüksek rakam esas alınmıştır. Bk. *Cumhuriyet*, 12 Kânûn-ı Evvel 1925, s. 1; *Hâkimiyeti Milliye*, 15 Kânûn-ı Evvel 1925, s. 1; Aybars, 1988, s. 411.

³¹ *Hâkimiyeti Milliye*, 15 Kânûn-ı Evvel 1925, s. 1.

³² İstanbul’da yapılan tetkik sonucunda birkaç kitapçı ve İskilipli Atıf Hoca tutuklandı. İskilipli Atıf Hoca’nın adı geçen eserinin bir yıl önce çoğaltıldığı ve Anadolu’nun muhtelif yerlerine sevk edildiği anlaşıldı. Detaylı bilgi için bk. *Son Saat*, 16 Kânûn-ı Evvel 1925, s. 1.

³³ *Cumhuriyet*, 30 Kânûn-ı Evvel 1925, s. 1. Fatih Sultan Kar, eserinde konuyla ilgili, ağaların adamı olması hasebiyle jandarmayı vuran Ağreyimoğlu Mahmut’a ceza verilmediğini, idam cezası alan kişilerince bu ağaların yaptıkları haksız uygulamalara karşı çıkan kişiler olduğunu, bu yüzden bunlara arka çıkılmadığı gibi bu sayede de ağaların bu kişilerden kurtulduğunu belirtir. Bk. Kar, 2014, s. 371.

³⁴ Hâkimiyeti Milliye, on yıl hapis yiyen kişi sayısını 2, Ergün Aybars ise 22 olarak belirtmiştir. *Hâkimiyeti Milliye*, 16 Kânûn-ı Evvel 1925, s. 2; Aybars, 1988, s. 411.

³⁵ Olayı gazetesine taşıyan Hâkimiyeti Milliye, haberin devamında kararları dinleyiciler ile beraat edenlerin alkışlayarak karşıladığını belirtir. *Hâkimiyeti Milliye*, 16 Kânûn-ı Evvel 1925, s. 2; Aybars, 1988, s. 411.

³⁶ Şuan ki Ticaret Odası ve Borsası Birliği karşındaki yer.

³⁷ Kar, 2014, s.371. Olayla ilgili Rizeli Ekrem Tercüman cenazelerin alınışıyla ilgili büyüklerinden şöyle duyduğunu söyler: “Asılanları, Turist Otelinin ilerisindeki çayıra gömmüşler. Mezarların başında jandarma bekliyormuş. Sonra Mataracı Mehmet Efendi, Vali’ye: “Cenazeleri yakınları alsınlar. Arkaları kuvvetlidir, başka olaylar olmasın” demiş ve Vali de jandarmayı çekmiş. Ölenlerin yakınları geceleyin gelerek cenazeleri gömüldükleri yerden çıkarıp götürmüşler.” Ekrem Tercüman, *kişisel görüşme* (1940 doğumlu), 16 Nisan 2015.

Olaylar nedeniyle hapse mahkûm edilenler, 1929 yılında çıkartılan ve bazı suçların teciline imkân veren 1441 Sayılı Kanun'dan faydalanarak serbest bırakıldı.³⁸ Böylece şapkadan ceza yiyenler 3 yıl 5 ay sonra serbest kalmış oldu.

Rize'de, Şapka Kanunu nedeniyle çıkan bu isyan girişimi dışında başka herhangi benzer bir olay yaşanmadı. Anlaşılan idamlar ve hapis cezaları, şapka karşıtı vatandaşları susturmuştu. Olaylardan iki hafta kadar sonra Rize'de şapka giyilmesi ile ilgili Yenyol gazetesinde şöyle bir haber yer aldı:

Reisi Cumhur Hazretleri'nin açtıkları terakki ve teceddüt [ilerleme ve yenilik] yolunda Rize ahalisinin şapka giyme hususunda gösterdiği temayülü şu telgrafla anlıyoruz:

*Rize'de şapka süratle tamâm etmektedir. Umum köylüler şapka giyme hususunda yekdiğeriyle müsabakaya girişmekte ve seve seve şapka giymektedirler. Merkezde şapka, kasket imalına başlanmıştır. Büyük Gazi'nin açtığı teceddüt yolunda Rizeliler süratle koşmaktadır.*³⁹

Şapka hayata girmekle birlikte şehre uzak köylerde insanlar fes ve sarık kullanmaya devam ettiler. Rıza Nur, *Hayat ve Hayatım* adlı eserinde Sinop'ta şehre bir saatlik mesafedeki köylerden birinde, köylülerin üç-dört tane şapka yaptıklarını ve şehre gidenin bunları takıp gittiklerini, dönüşlerinde de şapkalarını köyün misafirhanesine bırakıp kendi fes ya da sarıklarını takarak evlerine gittiklerini, her şehre giden köylünün böyle yaptığını belirtmektedir.⁴⁰ Benzer bir durum Rize'de de karşımıza çıkmaktadır. Köyde fes giyen, sarık saran bazı kişilerin evlerinde, ilçe ve il merkezine gidip geldiklerinde kullandıkları kasketleri olurdu. Hatta bazıları feslerinin üzerine kasketlerini taktıkları için kenarlardan fes gözükürdü.⁴¹

Şapka Kanunu'nun çıktığı ilk zamanlarda müftüler ve onların yazılı izin verdiği hocalar, dışarda sarıkla gezebilmekteydi.⁴² Anlaşılan hükümet halkı bu yönde tahrik edebilecek kişilere bir ayrıcalık tanımıştı. Bir müddet sonra hiç kimsenin dışarıda sarık takamayacağına dair emir çıktı. Duruma çok sıkılan Rize Müftüsü Nuh Efendi, arkadaşı eski hocalardan Antin Osman Efendi'yle birlikte mecburen birer fotr şapka takınarak sokağa çıktılar. Dönemin tanıklarından Kutuz Hoca⁴³ sonrasında yaşananları şöyle anlatır:

³⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi (ZC)*, c. 11, 3. Dönem (64. Birleşim), 1929, s.48; 1441 Sayılı Kabahatlerin Affı ve Bazı Cürümlerin Takibat ve Cezalarının Tecili Hakkındaki Kanun, *Resmi Gazete*, (16 Mayıs 1929), s. 1-2.

Serbest kalanların cezaları tecilli olduğu için cezanın süresi bitene kadar bazı haklardan mahrum kaldılar ve bazı meslekleri icra edemediler. Bu yönde mağduriyet yaşayanlardan Rizeli Hasan Efendi'nin oğulları olan eski Rize Adliye Mahkemesi Başkâtibi Osman Zeki Efendi ile kardeşi Avukat Hulusi Beyler 1933 yılında Meclise bir dilekçe ile başvurarak belirtilen mağduriyet nedeniyle cezalarının affını talep ettiler. 6 Mayıs 1933'te Mecliste yapılan oylama sonucu bahsi geçen kişilerin cezaları affedildi. Bk. *TBMM ZC*, c.15, 4. Dönem (46. Birleşim), 1933, s.30; 2176 Sayılı İstiklal Mahkemesi Kararıyla Onar Sene Kürek Cezasına Mahkûm Olan Rizeli Hulusi ve Osman Zeki Efendilerin Mahkûmiyetlerinin Affına Dair Kanun, *Resmi Gazete*, 20 Mayıs 1933, s. 1.

³⁹ *Yenyol*, 29 Kânûn-ı Evvel 1341, s. 2.

⁴⁰ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, (Haz: Abdurrahman Dilipak), c.3, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, s.297.

⁴¹ Kara, 2000, s.177-178.

⁴² Kara, 2000, s.178.

⁴³ Kutuz Hoca lakabıyla bilinen Mehmet Kara, 1918 yılında Rize'nin günümüzde İkizdere ilçesine bağlı olan Güneyce köyünde doğdu. Medrese eğitimi aldı. Bunun yanında çeşitli hocalardan dini konularda dersler gördü. 1939-1977 yılları arasında imam olarak görev yaptı. Hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. Kara, 2000.

Müftüyü bu şekilde gören esnaf dükkânlarının içlerine doğru kaçıştı, sokaktaki halk da kaçıştı. Müftüyü, [esnafın ifadesiyle] bu feci durumda görmekten halk utanmıştı. Hâlbuki Müftü Efendi sokağa çıktığı zaman veya evine gidip gelirken halk ve bütün esnaf ayağa kalkar, onun vereceği selâmi almayı şeref kabul eder, [ona] hürmet gösterirdi.⁴⁴

Yaşanan bu olay, şapkanın algılanışını ve hocaların başını çektiği sözlü ve eylemsel savaşın kaybedilişinin sonucunda boyun eğmenin toplumda doğurduğu utanç duygusunu göstermektedir.

Müftü ve akabinde diğer hocalar, şapka giymekle birlikte cübbe giymeye devam etmişlerdi. Bununla ilgili Rize gazetesinde çıkan bir haberde, hocaların şapka giymeleri takdir edilirken cübbe giymeleri eleştirilmişti.⁴⁵ Bir ay sonra cübbeler de çıkarıldı.⁴⁶

Şapka İnkılabı'na pek çok yerde olduğu gibi Rize'de de tepki gösterilmesi o dönem için düşünüldüğünde aslında pek de yadırganacak bir durum değildir. Düccane Cündioğlu'nun belirttiği gibi "Sorun şapka değildi, şapka simgesinin temsil ettiği köklü bir dünya-tasavvuruydu; ölenler ve öldürenler simgeden değil, işbu imgeden dolayı ölüyor veya öldürüyorlardı."⁴⁷ Halkın şapkaya olan bakışını anlamada Falih Rıfkı Atay'ın şu cümlesi de kayda değerdir: "Müslümanlar, Hristiyan'ın iyisine makul kefare, kötüsüne gâvur, beterine şapkalı gâvur derlerdi."⁴⁸ Gerçekten de şapka, Müslüman halkta gâvurlukla özdeşleşmişti. Bu yüzden CHP'nin öne sürdüğü yeni değerler silsilesinde şapka, bıçağın kemiğe dayandığı an oldu.

Ayrıca unutulmamalıdır ki halk, Millî Mücadele'de düşmana karşı koyarken, sadece vatan toprağını değil, dini değerlerini de korumak için mücadele vermişti. Ancak bakıldığında kurtarmak için savaştığı değerlerin bazısı, düşman devlet tarafından değil kendi devleti tarafından yok ediliyordu. Şapkaya verilen bu aşırı tepkinin bir başka nedeni de buydu. Rıza Nur'un şu sözleri bu durumu gayet iyi açıklamaktadır:

Millî Mücadele Dönemi'nde halkın desteğini sağlamak için, "Kuran'ı apteshane kâğıdı yapacaklar, size şapka giydirecekler" diyorduk. Bu sözler halk üzerinde etkili oluyordu. Talihe bak ki, şapkayı sonunda Mustafa Kemal'in elinden giydiler.⁴⁹

PEÇE, ÇARŞAF VE KAFESLERİN KALDIRILMASI

CHP'nin güttüğü değerler sisteminin, bir başka ifadeyle Kemalizm'in; Türk toplumunu "bütünsel" olarak değiştirmeyi hedeflediği, yazarlar arasında yaygın bir kanaattir.⁵⁰ Bu değiştirme hareketinin bir unsuru olan kılık-kıyafetteki değişim bu sefer peçe ve çarşafın kaldırılmasına yönelik olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁴ Bu anekdotu babası Kutuz Hoca'dan aktaran İsmail Kara kitabında, babasının bu olayı anlatırken ağladığını belirtir. Kara, 2000, s.178.

⁴⁵ *Çoruh*, 3 İkincikânun 1935, s. 4.

⁴⁶ *Çoruh*, 7 Şubat 1935, s. 5.

⁴⁷ Düccane Cündioğlu, *Arasokakların Tarihi*, 5. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 137.

⁴⁸ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, (t.y.), s. 497.

⁴⁹ Nur, 1992, s.60.

⁵⁰ Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 229. Geniş bilgi için bk. Köker, 2012, s. 221-231.

Bu yöndeki ilk girişim 15 Ocak 1924'te Maarif Vekâleti tarafından okullara gönderilen bir genelge ile kadın öğretmenlerin derslere peçe ile girmelerinin yasaklanması oldu.⁵¹ Peçe ve çarşafın toplumun genelinde yasaklanması ise şapkada olduğu gibi hükümetin genel bir kanunuyla değil, yerel yönetimler düzeyinde başladı.⁵² 1930'lu yıllarda kadınlara siyasi haklarının verilmesine paralel olarak peçe ve çarşafa yönelik müdahaleler de yoğunlaştı.⁵³ Bu nedenle 1930'lu yılların ilk yarısı, Kemalizm'in kadınlara yönelik yenilikleri içeren en faal dönemidir denilebilir.

1930 yılı belediye seçimlerinde peçe ve çarşafly oy kullanmaların bazı sıkıntılara neden olması genelde ve yerelde çalışmaların hızlanmasına neden oldu.⁵⁴ Bu çalışmalardan biri, Genel Merkezin talimatıyla halkevlerinde yürütüldü. 22 Mayıs 1933'te tüm halkevlerine gönderilen bir yazıda; halkın kıyafetlerinin geri kalmışlığı ifade ettiği bunu aşmak için de ev toplantılarına katılan kadınların sayısının artırılması gerektiği, bu nedenle kıyafetlerini düzeltmeleri için kalp kırıcı ve ürkütücü ifadelerin aksi tesir yapacağı düşünülerek nazik bir tavırla iki şekilde çalışma yapılması isteniyordu: Birincisi, kapalı ve çarşafly kıyafetleri düzeltmek için bunların eşlerinden, baba ve kardeşlerinden arkadaşınız olanlara nazınızın geçeceği ifadelerle telkinde bulunmak; ikincisi de eski kıyafetlerin fena ve yeni kıyafetin iyi, temiz ve güzel olduğu gösterecek canlı veya manken tabloları ile kısa günlük sergiler yapmak.⁵⁵

Halkevlerinde başlayan bu çalışmaların ardından 1934'te de bazı vilayetlerde belediye encümen kararlarıyla peçe ve çarşaf yasaklanmaya başladı. 5 Aralık 1934 tarihinde kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle de bu yasaklamalar 1935 yılında artarak devam etti.⁵⁶ Ardından İçişleri Bakanlığının 22 Temmuz 1935'te valiliklere gönderdiği peçe ve çarşafa karşı önlem alınmasına dair genelgeyle uygulama resmi olarak tüm ülkeyi içine aldı. Sonrasında yayımlanan bir başka genelgeyle de 23 Nisan 1937'den geçerli olmak üzere peçe, çarşaf, peştamal ve emsali gayri medeni kıyafetlerin giyimi tümüyle yasaklandı.⁵⁷

Rize'de bu yöndeki çalışmalardan biri, vilayet gazetesi aracılığıyla yasağın getirildiği illerin duyurulması; bu kararın doğruluğu, haklılığı ve bu illerde yarattığı memnuniyete dair kamuoyunu hazırlama şeklinde oldu.⁵⁸

⁵¹ Yakut, 2002'den aktaran: Kadir Çandarlıoğlu, "Atatürk Örtünmeye Karşı Değil miydi?", (2013), <http://belgelerlegercektarih.com/2013/07/01/ataturk-ortunmeye-karsi-degil-miydi/>, (25.08.2016)

⁵² Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 182; Hakkı Uyar, "Fes ve Çarşaf Üzerine", *Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si, La Turquie Kamaliste*, İstanbul: Boyut Yayınları, (2012), s.3.https://www.academia.edu/21842115/Fes_ve_%C3%87ar%C5%9Faf_%C3%9Czerine (29.06.2016).

⁵³ Kaplan, 1998, s. 184.

⁵⁴ 1930 belediye seçimlerinde peçeli ve çarşafly olmaları nedeniyle bazı kişilerin kimlikleri tespit edilemediği Genel Merkeze rapor edilmişti. Detaylı bilgi için bk. Kaplan, 1998, s. 183-184.

⁵⁵ CHP, *Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumumiliğinin Fırka Teşkilâtına Umumi Tebliğatından Halkevlerini Alakadar Eden Kısım*, c.2, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933, s.70.

⁵⁶ Bu yöndeki haberlerle ilgili bk. *Çoruh*, 2 Ağustos 1934, s. 2; *Çoruh*, 29 İkinciteşrin 1934, s. 4, *Çoruh*, 6 Birincikânün 1934, s. 6; Kaplan, 1998, s. 186;

⁵⁷ Emniyet Genel Müdürlüğü, "Cumhuriyetin 75.Yıldönümünde Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler", *Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Dergisi*, No:129, (Özel sayı), (1998), s.89-91; Çandarlıoğlu, "Atatürk Örtünmeye Karşı Değil miydi?"

⁵⁸ 1934-1936 yılları arasındaki Rize'deki vilayet gazetesinin muhtelif sayılarında bu yönde haberler görmek mümkündür.

Ardından ilk yasak, belediye encümenince 1934 yılı Aralık ayında pencerelerdeki tüm kafeslerin⁵⁹ kaldırılması kararıyla geldi. Karara göre -genelde sahil boyundaki evlerde görülen- bu kafesleri bir hafta içerisinde kaldırmayanlarınki belediyece sökülecek, hem masrafı o kişiden alınacak hem de ceza olarak beş lira kesilecekti.⁶⁰ 25 Şubat 1935'e gelindiğinde belediye encümeni kararıyla peçe yasaklandı.⁶¹ Aynı kararla, kimi kadınların çözüm olarak şemsiye kullanmaya başlamaları nedeniyle tesettür amaçlı şemsiye kullanımına da yasak getirildi. Çarşafın kaldırılıp yerine manto kullanımı halka ciddi bir mali yük getireceğinden çarşafın bir yıl içerisinde mantoya çevrilmesine karar verildi.⁶² Peçeye alternatif olarak kullanılan şemsiyenin yasaklanması, Rize'de kimi kadınların ev ziyaretine gidebilmeleri için geceyi beklemelerine ve şemsiyeyle yüzlerini kapatıp sokağa çıkabilmeleri için de yağmurlu günleri seçmelerine neden oldu.⁶³

Kararın tatbiki üzerinden daha bir yıl geçmeden gevşemenin başlamasıyla ve bazı şahısların bu yöndeki propagandalarıyla sokaklarda peçe, şemsiye ve çarşafı gezen kadınlar tekrar çoğaldı. Bu durumla zabıtalardan başa çıkamaması üzerine Valilik, Belediye Başkanının talebiyle polisler de denetim görevi verdi. Ayrıca tüm devlet görevlilerine ailelerini mantoyla gezdirmeleri için tebligat yapılmasına karar verildi.⁶⁴ Alman bu yeni tedbirlerle peçe ve şemsiye kullanımı tekrar son buldu.⁶⁵ 11 Şubat 1936'da Belediye Meclisinin aldığı bir başka kararla çarşafın giyimi Rize'de yasaklandı. Kadınlara, mantoya geçmeleri için 11 Mayıs 1936 günü akşamına kadar süre tanındı. Belirlenen süreden sonra çarşaf giymeye devam edenlere; ilkinde 5 lira ceza verilmesi, tekrarında cezanın bir misli artırılması ve üçüncüsünde ise belediyeye ilişkin yargı cezası kanununun uygulanmasına karar verildi.⁶⁶ Bir süre sonra bu yasağa ek olarak, Valiliğin ve Üçüncü Umum Müfettişliğinin yazıları doğrultusunda belediye encümenince 11 Mayıs 1936 tarihinden itibaren ailesini çarşafı gezdiren görevlilerin, işlerine son verilmesi kararlaştırıldı.⁶⁷ Kararın uygulanmaya başlamasıyla birlikte köylerden çarşıya gelen kadınların peştamalı zabıtalarca açtırıldı.⁶⁸

Tüm yasaklamalara rağmen çarşaf ve özellikle de yöresel giysi olan peştamal kimi dönem az kimi dönem çok olmak üzere sonraki yıllarda da kullanılmaya devam etti.⁶⁹ 1940 yılı başında Rize vekillerinin vilayetin teftişi sonrası hazırladığı raporda, Rize'de kadınların tesettür dönemini andıran bir durumda olduğu belirtilmektedir.⁷⁰

⁵⁹ Evlerin üst katlarında mahremiyeti korumak için pencerelerin önüne düz ya da dışarıya doğru bombeli ahşap kafesler yapılırdı. Bombeli kafesler daha çok dış kapıyı gören pencere önünde bulunur ve kapıyı çalan kişileri görmek için kullanılırdı. Bk. Z. Sevgen Perker-Nilüfer Akıncıtürk, "Geleneksel Cumalıkız Evlerinde Ahşap Konut Sistemi", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 16 (1), (2011), s.49-50.

⁶⁰ *Çoruh*, 13 Birincikânûn 1934, s. 3.

⁶¹ *Çoruh*, 28 Şubat 1935, s. 1; *Rize*, 15 Şubat 1936, s. 4.

⁶² *Çoruh*, 28 Şubat 1935, s. 1.

⁶³ *Çoruh*, 28 Mart 1935, s. 3.

⁶⁴ *Çoruh*, 16 Birinciteşrin 1935, s. 4.

⁶⁵ *Çoruh*, 19 Birincikânûn 1935, s. 7.

⁶⁶ *Rize*, 15 Şubat 1936, s. 4.

⁶⁷ *Rize*, 11 Nisan 1936, s. 3.

⁶⁸ Erdoğan, 2015.

⁶⁹ Gazete haberlerine bu durum zaman zaman yansımaktadır. Bk. *Rize*, 21 Haziran 1941, s. 1.

⁷⁰ *BCA*, 490.01/698.375.1.

Döneme tanıklık eden Halit Çolak, mahremiyet duygusunu kaldıran bu uygulamalar yüzünden CHP'den en çok kadınların çektiğini belirtir.⁷¹ Tabii ki bu durumun erkekleri de sıkıntıya soktuğuna şüphe yoktur. Nitekim örtünmeyle bir nevi özdeşleşmiş olan namus kavramı erkeklerin en hassas olduğu noktalardan biriydi. Ayrıca yeni giyimlerin bir de maddi boyutu vardı. Şapka ve ardından kadınların giyimine gelen tüm yeni uygulamalar Rize'de CHP karşıtlığını her zaman pekiştirmiştir.

EZANIN TÜRKÇE OKUNMASI

Ezan, ilk kez 30 Ocak 1932'de Hafız Esat Bey tarafından İstanbul Fatih Camii'nde Türkçe okunmuş⁷², ardından 18 Temmuz 1932'de Diyanet İşleri Başkanlığının talimatıyla tüm yurttaki Türkçe ezan okunması istenmişti.⁷³ Rize'de ise Türkçe ezan ilk kez 4 Şubat 1932 günü Çarşı Camii'nde öğle ezanı olarak Hafız Hakkı Efendi tarafından okundu ve sonraki günlerde de uygulama devam etti.⁷⁴ Yıl sonunda Rize Evkaf Müdürlüğü tarafından Hafız Hakkı Efendi'nin başkanlığında müezzinlere makamlı Türkçe ezan okuma kursu açıldı ve yılın son günlerinden itibaren vilayetin her yerinde Türkçe ezan okunmasına başlandı.⁷⁵

Uygulama halk tarafından iyi karşılanmadı.⁷⁶ Camiye giden kişi sayısı düştü.⁷⁷ Kapalı yerde ezanın Arapça okunması suç değildi.⁷⁸ Bu yüzden insanlar, namazlarını evlerinde Arapça ezan ve kamet eşliğinde kılar oldu.⁷⁹

Yasağa rağmen merkez dışındaki mahalle ve köylerde zaman zaman Arapça ezan okuyanlar oluyordu. Jandarma, denk geldiğinde bazen bu kişileri götürür, sonra serbest bırakırdı.⁸⁰ İlk yıllarda Arapça ezan okumaya kanunen bir ceza tayin edilmemişti. Bu yönde aksaklıklar çoğalınca, 2 Haziran 1941'te 4055 sayılı TCK'nin bazı maddelerini değiştiren kanunla TCK'nin 526. maddesinin ikinci fıkrasına eklenen "Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis, on liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar" hükmünde cezai bir yaptırım getirildi.⁸¹

⁷¹ Çolak, 2014.

⁷² *Cumhuriyet*, (31 Kânûn-ı Sâni 1932), s. 5.

⁷³ Ali Dikici, "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler" *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 10, (2006), s.84.

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuydta/article/view/1023018856/1023018010> (28.10.2016).

⁷⁴ *Cumhuriyet*, (6 Şubat 1932), s. 3; *Rize*, 18 Şubat 1932, s. 3.

⁷⁵ *Rize*, 29 Kânûn-ı Evvel 1932, s. 4.

⁷⁶ Belirtilen bu durumun aksine Rize vilayet gazetesinde, Türkçe ezanı duyanların olumlu anlamda uygulandığı, sürekli camiye gitmeyenlerin bile akın akın camiye gittiği, Pazar günleri köylerden gelenlerin öğle ezanı okunurken caminin etrafında toplanarak ezanı huşu ve huzur ile dinledikleri, halkın ezanı kendi lisaniyle dinlemekten ruhani bir zevk duyduğu belirtilmiştir.

Dönemin görgü tanıkları ve farklı kaynaklarda yer alan bilgiler ile halkın yapısı düşünüldüğünde, CHP'nin yaygın organı diyebileceğimiz Rize vilayet gazetesinin bu yazdıkları kesinlikle doğruyu yansıtmamaktadır. Haberle ilgili bk. *Rize*, 18 Şubat 1932, s. 3.

⁷⁷ Muhittin Bilsel, *kişisel görüşme* (1917 doğumlu), 19 Aralık 2015; Şaban Benli, *kişisel görüşme* (1931 doğumlu), 14 Mart 2015.

⁷⁸ *Vakit*, 14 Haziran 1950, s. 2.

⁷⁹ Bilsel, 2015; Benli, 2015.

⁸⁰ Erdoğan, 2015, Çolak, 2014; Tercüman, 2015.

⁸¹ Ali Dikici, "Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 42, (2008), s.172.

Yasak 18 yıl sürdü. Arapça ezan okuma yasağı, 17 Haziran 1950 tarihinden geçerli olmak üzere iktidara gelen DP tarafından 5665 Sayılı Kanun’la kaldırıldı.⁸² Yasağın kaldırılması sonrasında Rize Orta Camii’nde ilk Arapça okunan ezanın ardından duruma sevinen halk kurbanlar kesti.⁸³

SONUÇ

Tek parti döneminin ilk yedi yılı, ağırlıklı olarak batılı tarzda yapılan reformlarla geçmiştir. Sosyal ve kültürel alanda yapılan devrimler Rize’de genel olarak iyi karşılanmamıştır. Özellikle şapka giyme zorunluluğu pek çok yerde olduğu gibi Rize’de de ciddi bir tepkiye neden olmuştur. Çıkan olaylar sonrası 8 kişi idam edilirken 55 kişi çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştır. İdam ve hapis cezaları, hükümetin bu konudaki kararlılığını halka göstermiştir. Bu olay dışında devrimlere yönelik Rize’de herhangi bir olay meydana gelmemiştir. Şapka giyme zorunluluğu hükümet kontrolünün güçlü olduğu şehir merkezinde sıkı uygulanırken; kontrolün zayıf olduğu -ve nüfusun ağırlıklı yaşadığı- özellikle merkezden uzak köylerde sıkı uygulanmamıştır. Bu yüzden buralarda eski usul başlıkların kullanımına devam edilmiştir. Kadınların peçe takma ve çarşaf giymelerinin yasaklanması, Rize’de bu şekilde giyinen kadınları önemli derecede sıkıntıya sokmuştur. Yasak kimi zaman sıkı uygulanmışa da gevşediği dönemler olmuştur. Yasağın sıkı uygulandığı dönemlerde kadınlar dışarı çıkabilmek için geceyi ya da yağmurlu günleri beklemek zorunda kalmışlardır. Bu yasak, halkın genel yapısının muhafazakâr olduğu Rize’de, sadece kadınların değil örtünmeyi bir çeşit namus meseli haline getiren erkeklerin de tepkisine yol açmıştır. Keza medreselerin kapatılması da aynı şekilde büyük tepki çekmiştir. Bu nedenle halk neredeyse her köyde, medrese faaliyetlerini gizlice yürütmüştür. Bu faaliyetler esnasında kimi zaman jandarmaya yakalanmışlardır. Yakalananlar hakkında bazen adli işlem yapılırken daha çok karakollarda maruz kaldıkları hakaretler sonrası serbest bırakılmışlardır. Yine bakıldığında ezanın Türkçe okunmaya başlaması; halkın, ibadet için cami yerine evlerine yönelmelerine sebep olmuştur. Tüm bunlar CHP’yi kimi Rizelilerin gözünde din karşıtlığıyla özdeşleştirmiştir. Çok partili hayata geçilmesinin ardından yapılan ilk demokratik seçimlerde CHP’nin en az oyu aldığı vilayetlerden birisinin Rize olmasında yukarıda bahsedilen nedenlerin hatırı sayılır bir etkisi olmuştur.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA),

030.1.0/ 51.306.2

490.01/ 698.375.1.

2. Gazeteler ve Dergiler

Yeniyol

⁸² BCA, 030.1.0/51.306.2; Türk Ceza Kanunu’nun 526. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, *Resmi Gazete*, 17 Haziran 1950, s. 1.

⁸³ Hamit Kaspar, *kişisel görüşme* (1922 doğumlu), 11 Nisan 2014; Bilsel, 2015; Tercüman, 2015.

Cumhuriyet

İstikbal

Rize

Resmi Gazete

Vakit

Son Saat

Çoruh

Zabıt Ceridesi

3. Kitaplar ve Makaleler

AK, Orhan Naci. *Rize Medreseleri ve Medrese Alimleri*, No:2, Rize Halkeğitim Merkezi Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 1994.

_____ *Rize Tarihi*, No: 8, Rize: Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları, 2000.

ALYOT, Halim. *Türkiye 'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, No:1, EGM Polis Akademisi Türk Polis Tarihi Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2008.

ATAY, Falih Rıfkı. *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, (t.y.).

AYBARS, Ergün. *İstiklal Mahkemeleri*, c.1-2, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1988.

BROCKETT, Gavin D. "Collective Action and the Turkish Revolution: Towards a Framework for the Social History of the Atatürk Era, 1923-38", *Middle Eastern Studies*, 34, (4), (1998), s. 44-66, <http://www.jstor.org/stable/4283969> (7.04.2014).

CHP, *Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumumiliğinin Fırka Teşkilâtına Umumi Tebliğatından Halkevlerini Alakadar Eden Kısım*, c.2, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933.

CÜNDİOĞLU, Düccane. *Arasokakların Tarihi*, 5. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015.

ÇANDARLIOĞLU, Kadir. "Kuran ve Ezanın Yasaklanması", (2012), <http://belgelerlegercektarih.com/2012/04/29/kemal-ataturkun-eseri-kuran-ve-ezanin-yasaklanmasi/>, (27.08.2016).

DİKİCİ, Ali. "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler" *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 10,s.77-104,(2006), <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuydta/article/view/1023018856/1023018010> (28.10.2016).

_____ "Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 42, (2008), s. 161-192.

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, "Cumhuriyetin 75.Yıldönümünde Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler", *Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Dergisi*, No:129, (Özel sayı), (1998), s. 89-91.

İMECE, Mustafa Selim. *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1959.

KAPLAN, Leyla. *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.

KAR, Fatih Sultan. *Rize'nin Yüzü*, Rize Dernekler Federasyonu, İstanbul, 2014.

KARA, İsmail. *İlk Rize Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi, Rize Hadisesi Hac Hatıraları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004.

KARA, İsmail. *Kutuz Hoca'nın Hatıraları, Cumhuriyet Devrinde Bir Köy Hocası*, 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.

KÖKER, Levent. *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

“Mustafa Kemal Atatürk ve Rize” <http://www.rizenufus.gov.tr/Sayfa/Mustafa-Kemal-Ataturk-ve-Rize-77.html>. (14.05.2017).

NUR, Rıza. *Hayat ve Hatıratım*, (Haz: Abdurrahman Dilipak), c.3, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.

PERKER, Z. Sevgen – AKINCITÜRK, Nilüfer. “Geleneksel Cumalıkız Evlerinde Ahşap Konut Sistemi”, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 16 (1), (2011), s. 41-51.

“Rize’de İstid’a Meselesi”, *Sebilürreşad*, 24 (618), (1340), s. 315.

TOPUZ, Ali. *Ali Topuz Anlatıyor-1 Değişimi Yaşamaz (1932 1972)*, (Haz: Hikmet Bilâ), Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2011.

YAKUT, 2002’den aktaran: Kadir Çandarlıoğlu, “Atatürk Örtünmeye Karşı Değil miydi?”, (2013), <http://belgelerlegercektarih.com/2013/07/01/ataturk-ortunmeye-karsi-degil-miydi/>, (25.08.2016).

UYAR, Hakkı. “Fes ve Çarşaf Üzerine”, *Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si, La Turquie Kamaliste*, Boyut Yayınları, İstanbul, (2012), https://www.academia.edu/21842115/Fes_ve_%C3%87ar%C5%9Faf_%C3%9Czerine (29.06.2016).

4. Kişisel Görüşmeler

BENLİ, Şaban. *Kişisel görüşme* (1931 doğumlu), 14 Mart 2015.

BİLSEL, Muhittin. *Kişisel görüşme* (1917 doğumlu), 19 Aralık 2015.

ÇOLAK, Halit. *Kişisel görüşme* (1928 doğumlu), 20 Mart 2014.

ERDOĞAN, Hızır. *Kişisel görüşme* (1921 doğumlu), 25 Kasım 2015.

KASPAR, Hamit. *Kişisel görüşme* (1922 doğumlu), 11 Nisan 2014.

TERCÜMAN, Ekrem. *Kişisel görüşme* (1940 doğumlu), 16 Nisan 2015.

EK

Fotoğraf 1: Mustafa Kemal Paşa'nın Rize ziyareti -17 Eylül 1924-.
(<http://www.rizenufus.gov.tr/Sayfa/Mustafa-Kemal-Ataturk-ve-Rize-77.html>-14.05.2017-).

Fotoğraf 2: Şapka İnkılabı nedeniyle Rize'de çıkan olaylar sonrası idam edilenler (Cumhuriyet, 30 Kanunievvel 1925, s. 1.)

İdam edilenlerin isimleri: (Soldan sağa doğru) Hoca Şaban, Yakup Çavuş, Hasan Ağa, Bekçi Kadir Ağa, Peçelioğullarından Muhammet, Kanburoğlu Mahmut, Tarakçı Sabit ve Peçelioğlu Aslan Çavuş.